DOI: 10.33498/louu-2023-02-091

Надія Максіменцева

докторка юридичних наук, доцентка,
старша радниця юстиції, доцентка кафедри парламентаризму
Навчально-наукового інституту публічного управління
та державної служби Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7774-1948
Researcher ID: ABJ-9251-2022
nmaksime@yahoo.com

Тетяна Корнякова

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри адміністративного
і кримінального права
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5993-0745
tvkorniakova@gmail.com

Максим Максіменцев

доктор юридичних наук, заступник директора
ТОВ "Юридичне бюро 'АЛЬМЕГА'"
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1173-9113
Researcher ID: GLT-6062-2022
maksiments@yahoo.com

© Надія Максіменцева, Тетяна Корнякова, Максим Максіменцев, 2023

УДК 342.53

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ І ЙОГО СКЛАДОВІ У СУЧАСНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Анотація. У статті проведено аналіз поняття "парламентаризм", визначено характерні ознаки у сучасній юридичній науці та встановлено його складові на підставі норм чинного законодавства України. Це дає змогу не тільки зрозуміти сутність і глибину парламентаризму як категорії теорії держави і права, особливо конституційного права, а й основного системоутворюючого поняття системи організації державної влади в Україні загалом.

Метою статті є виокремлення особливостей, характерних ознак парламентаризму як системи організації державної влади, режиму здійснення державної влади і певної системи організації та функціонування верховної державної влади, взаємодії держави і суспільства, державного управління суспільством і форми обмеження державної влади.

Визначено, що характерними ознаками парламентаризму можна назвати наявність парламенту, представницького органу, який займає пріоритетне становище серед інших органів держави, здійснює захист прав і свобод людини і громадянина та законодавчу функцію, інші виключні, належні тільки парламенту функції; наявність чіткого розподілу влади із пріоритетом законодавчої та чітким обмеженням узурпації влади, особливо з боку виконавчої влади, з метою її обмеження, фактично контроль парламенту за виконавчою владою у такому сенсі; обмеження державної влади, попередження її узурпації; угода із суспільством, засіб налагодження діалогу через наявність ефективного парламенту, здатного дійсно виконувати поставлені законодавчі та парламентські контрольні функції у системі державної влади; реалізація інтересів громадян через ухвалення законодавства, яке відображає реальні потреби суспільства; здійснення функції захисту прав і свобод людини та громадянина через ефективне здійснення повноважень омбудсмена.

Крім того, зроблено висновок, що складовими парламентаризму доцільно визнати дві форми, а саме безпосередні й опосередковані, без яких фактично не можна говорити про наявність і навіть появу ознак парламентаризму в організації державної влади. Опосередкованими можна визнати такі форми, як народовладдя, установча влада народу, суверенітет влади народу; механізм реалізації влади народу; вибори як форма реалізації представницької влади; та безпосередніми, такими, що становлять зміст парламентаризму, є державна влада; узурпація, обмеження державної влади; парламент і його діяльність у системі парламентаризму, конституційно-правова відповідальність як гарантія парламентаризму.

Ключові слова: парламентаризм; державна влада; народовладдя; обмеження державної влади; установча влада народу; вибори; суверенітет влади; представницька влада; парламент.

Сьогодні в умовах воєнної агресії фахівці-юристи все дедалі більше замислюються над питаннями повоєнної відбудови, оновлення та трансформування, зокрема й системи організації влади в державі, запровадження нових сучасних демократичних інститутів і втілення реального народовладдя й інтересів громадян у систему державної влади. Саме такою системою, що втілює демократичні принципи та засади забезпечення інтересів народу, є парламентаризм.

Виходимо з того, що поняття "парламентаризм", запропоноване В. Гошовською, має дуалістичну природу та розглядається як "особлива" система організації державної влади та як специфічний політичний інститут[1].

При цьому зазначимо, що фахівці з теорії держави і права, конституційного права, інших галузей знань мають своє визначення поняття

[1] V Goshovska, L Danylenko, I Dudko, L Makarenko, N Maksimentseva, 'Formation of political leaders in countries of democratic transit: experience for Ukraine' (2021) 1–2 Laplage em Revista 384.

www.pravoua.com.ua

"парламентаризм". Проте узагальнюючи наукові підходи, можна говорити, що парламентаризм є системою організації державної влади, режимом здійснення державної влади та певною системою організації та функціонування верховної державної влади, взаємодії держави і суспільства, державного управління суспільством і формою обмеження державної влади.

Можна назвати такі *характерні ознаки парламентаризму:* а) наявність парламенту, а швидше представницького органу, який займає пріоритетне становище серед інших органів держави, здійснює захист прав і свобод людини і громадянина та законодавчу функцію, інші виключні, належні тільки парламенту функції; б) чіткий розподіл влади із пріоритетом законодавчої та чітким обмеженням узурпації влади, особливо з боку виконавчої влади, з метою її обмеження, фактично контроль парламенту за виконавчою владою у такому сенсі; в) обмеження державної влади, попередження її узурпації; г) угода із суспільством, засіб налагодження діалогу через наявність ефективного парламенту, здатного дійсно виконувати поставлені законодавчі та парламентські контрольні функції у системі державної влади; ґ) реалізація інтересів громадян через ухвалення законодавства, яке відображає реальні потреби суспільства; д) здійснення функції захисту прав і свобод людини та громадянина через ефективне здійснення повноважень омбудсмена.

Отже, парламентаризм – це система державної влади, яка, зокрема, характеризується наявністю виключної ролі парламенту як представницького органу інтересів різних верств суспільства й інститутом, що гарантує обмеження узурпації влади у державі завдяки реалізації своїх виключних функцій.

Зі свого боку зміст поняття "парламентаризм" фактично закріплюється у формулі його здійснення у системі державної влади, визначення, яким чином відбувається реалізація парламентаризму у державі.

Виходимо з того, що відповідно до конституційних засад державна влада є вторинною і похідною від влади народу. Народ України реалізує владу безпосередньо за допомогою проведення референдуму та делеговано через проведення виборів і обрання представників, які у подальшому реалізують волю народу. Отже, фактично йдеться про представницьку демократію, і тут важливо зазначити, що такі представники виступають від імені всього народу України, а не лише від тієї когорти виборців, які за них проголосували. У подальшому такі представники стають членами законодавчого органу, який наділений повноваженнями брати участь у формуванні органів державної влади та приймати закони, які є обов'язковими для усіх органів у державі. Тобто реалізують свою представницьку функцію щодо формування державної влади та її органів. Таким чином, передаючи владу своїм представникам, народ Украї-

ни має отримати взамін, по-перше, гарантований обов'язок реалізовувати усі потреби населення, захищати його права й обов'язки, а також гарантувати обмеження і контроль за свавіллям державної влади в особі її органів. Отже, головною функцією державних органів за такої моделі є саме реалізація первинної влади народу, реалізація прав і свобод громадян, гарантування соціального захисту громадян, які передали їм свою владу замість того, щоб самостійно виконувати всі функції держави, і для цього держава має спеціальний апарат в особі державних органів та їхніх посадових осіб.

Це загальний зміст поняття парламентаризму. Проте *більш повний зміст поняття парламентаризму* доцільно розкрити через уточнення змісту понять, які є складовими парламентаризму прямо або опосередковано, про які у загальному вигляді йшлося вище та без яких неможливо уявити здійснення парламентаризму. Отже, *складовими парламентаризму* можна визначити: *опосередковані* – народовладдя, установча влада народу, суверенітет влади народу; механізм реалізації влади народу; вибори як форма реалізації представницької влади; та *безпосередні* – державна влада; узурпація, обмеження державної влади; парламент і його діяльність у системі парламентаризму, конституційно-правова відповідальність як гарантія парламентаризму.

Народовладдя. Установча влада народу. Суверенітет влади народу. Отже, первинною у демократичній, правовій державі має бути влада народу. Говорячи про Україну, треба зазначити, що ідея народовладдя викристалізувалася протягом багатовікового розвитку українського суспільства та стала базисом створення незалежної держави Україна. Такі норми закладено насмперед у Декларації про державний суверенітет, Конституції України.

Положення ч. 2 ст. 2 Декларації про державний суверенітет визначає, що громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України і виключно народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці[2].

Зі свого боку ст. 5 Конституції України визначає носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні народ. При цьому народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади й органи місцевого самоврядування; право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами[3].

Отже, основними ознаками влади народу можна визнати такі: а) носій суверенітету; б) джерело влади – народ; в) здійснюють владу безпосеред-

[2] Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[3] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

www.pravoua.com.ua

ньо й опосередковано (через органи державної влади та місцевого самоврядування); г) визначає та змінює конституційний лад; ґ) не може бути узурповано державою, її органами або посадовими обов'язками.

Суверенітет влади народу фактично означає, що вся повнота влади в державі належить саме народові України і він сам безпосередньо або через представницькі органи визначає і реалізує політику держави та контролює діяльність державних органів, яким таку владу фактично делегує.

Досліджуючи поняття влади народу, народного суверенітету, доцільно проаналізувати його суб'єктно-об'єктний склад: а) суб'єктом публічної влади, як державної, так і недержавної, виступає народ як сукупність всього населення країни; б) об'єктом суверенної влади народу можуть бути всі ті суспільні відносини, які становлять суспільний інтерес у масштабі всієї країни. Ця особливість свідчить про повноту суверенної влади народу; в) суверенітету влади народу властиве верховенство, коли народ виступає як єдине ціле і є єдиним носієм публічної влади та вираженням верховної влади в усіх її формах і конкретних проявах[4].

Відповідно до рішень Конституційного Суду України (далі – КСУ), яке нині є частиною тексту Конституції України, можна визначити такі ознаки влади народу, народного суверенітету: 1. Влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу (від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом))[5]. 2. Установча влада є виключним правом народу. Порядок здійснення установчої влади народом визначається Конституцією і законами України (рішення КСУ від 16 квітня 2008 р. № 6-рп/2008)[6]. 3. За своєю юридичною природою саме Конституція України як Основний Закон держави є актом установчої влади, що належить народу. 4. Конституція України, прийнята Верховною Радою України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, є актом реалізації суверенітету народу. При цьому суверенна воля народу була опосередкована Верховною Радою України (рішення КСУ від 11 липня 1997 р. № 3-зп/1997)[7]. 5. Установча влада щодо так званих встановлених влад є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (ч. 1 ст. 6) та визначено засади організації встановле-

[4] О Щербанюк, *Народний суверенітет у теорії політико-правових вчень: історична школа, книга I* (Логос 2013) 159.

[5] Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[6] Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008р. № 6-рп/2008 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[7] Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп/1997<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v003p710-97#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

них влад, включно законодавчої. Ухвалення Конституції України Верховною Радою України означало, що у цьому випадку установча влада була здійснена парламентом (рішення КСУ від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп/1997)[8].

Вчені-конституціоналісти зазначають, що установча влада є природним, невідчужуваним правом народу здійснювати свою суверенну волю установлювати та, у разі необхідності, захищати основоположні принципи державного та суспільного ладу. Це своєрідний договір про межі повноважень державної влади та права як окремої людини, народу загалом, який найчастіше знаходить вияв у формі конституції. Остання є колективним актом усього народу, в якому набувають юридичного закріплення узгоджені інтереси і воля усіх соціальних груп[9].

У чому ж безпосередньо полягає зміст установчої влади, які положення розкривають його. А от саме ст. 5 Конституції України, де встановлено, що народу належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні.

Як було зазначено, Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу.

Отже, доцільно говорити, що ідейною основою народовладдя є концепція суверенітету, тобто верховенства влади народу, яка здійснюється у його інтересах. Механізм його реалізації полягає у тому, що воля народу має відображати його дійсні інтереси.

Народний суверенітет як засада державного ладу полягає у тому, що держава як організація влади народу зобов'язана виражати загальні інтереси суспільства, регулювати використання суспільних ресурсів, орієнтувати розвиток суспільства в інтересах народу, зберігати саморегулювання суспільства та нести відповідальність перед народом, об'єднаннями громадян і людиною у формах, визначених Конституцією та законами[10].

Що саме мається на увазі? На нашу думку, це і є той самий конституціоналізм, складовою якого ми і визначили на початку парламентаризм. Отже, засади встановлення повноти влади народу у державі, його право визначати та змінювати конституційні засади, зокрема і щодо організації системи державної влади, тобто парламентаризму, передача такої влади у подальшому органам державної влади відповідно до принципу парламентаризму. Тут доцільно розглянути, які безпосередньо складові визначають механізм реалізації установчої влади народу.

[8] Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп/1997 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[9] Ю Барабаш, 'Установча влада народу як конституційний феномен' (2009) 11 Право України 79; Р Максакова, *Конституційно-правові проблеми організації та реалізації установчої влади в Україні* (Класичний приватний університет 2012) 98–101.

[10] О Скрипнюк, 'Теоретичні підходи до розгляду поняття "народний суверенітет"' (2015) 56 Актуальні проблеми політики 84.

Механізм реалізації влади народу. Конституційне закріплення влади народу полягає у визначенні, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади й органи місцевого самоврядування. При цьому відповідно до ст. 69 Конституції України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Референдум – один із способів реалізації влади за допомогою голосування виборчого корпусу або його визначеної частини.

Отже, трактуючи норми Конституції можна зазначити, що народ передає свою установчу владу органам держави і формами такої передачі може бути як безпосередня – у формі референдуму й інших формах, визначених чинним законодавством, так і опосередковано – через проведення виборів.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про всеукраїнський референдум" такий референдум є формою безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень через голосування[11]. При цьому серед таких питань немає обрання будь-яких органів, зміни структури, змісту тощо. Тобто питання формування та діяльності державної влади не виносяться на референдум за конституційними засадами, що визначені і діють в Україні[12], а отже, доцільно говорити виключно про представницьку форму обрання органів державної влади, причому виключно органу, який здійснює законодавчу функцію. Тобто говорячи про зміст поняття "парламентаризм" ідеться про представницьку модель реалізації влади народом і механізм такої передачі закладений у формі виборів.

Вибори як форма реалізації представницької демократії. Процедура проведення виборів є характерною для будь-якої держави у світі, які формують представницькі органи влади. Наскільки прозоро будуть проведені вибори, настільки реальним при цьому буде відображення волевиявлення громадян. Отже, захист права людини на вільні вибори є дуже актуальним і відбиває стан рівня правового розвитку та законності у державі. Так, норми міжнародного права у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) визначають, що договірні сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю через таємне голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу[13]. При

[11] Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 р. № 1135-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[12] Відповідно до ст. 2 Закону України "Про всеукраїнський референдум" до питань, які виносяться на обговорення народу, є питання розділу I щодо загальних положень, розділу III – щодо розділу про вибори та розділу VIII – правосуддя.

[13] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

цьому важливим є законодавча формула щодо закріплення виборчих прав через право народу.

За європейськими критеріями проведення виборів рівні права голосу є базовими. Кожен виборець має один і тільки один голос. Серйозне порушення у дотриманні цього критерію відразу породжує проблему нерівного представництва, відому також як виборча геометрія[14]. Крім того, вкрай важливою є реалізація засад вільного голосування, що охоплює два різних аспекти: вільне формування виборцем своєї думки й вільне вираження цієї думки, тобто вільна процедура голосування і точна оцінка отриманих результатів[15].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі "Матьє-Моен та Клерфе проти Бельгії"[16] підкреслив, що виборчі права не є абсолютними і можуть підлягати обмеженням, встановленим державою, якщо такі умови не перешкоджають 'вільному вираженню думки народу у виборі законодавчого органу'[17].

Отже, характерними ознаками міжнародно-правового регулювання виборів є такі засади: а) держава може обмежувати виборчі права лише доти, доки це не стає на заваді вільного волевиявлення права народу обирати законодавчий орган; б) права народу мають перевагу перед індивідуальними правами громадян.

Практика ЄСПЛ говорить, що для цілей ст. 3 Першого протоколу до Конвенції[18] у контексті захисту права на вільні вибори поняття "вибори" застосовують поняття виключно щодо виборів до законодавчого органу. Отже, базовим є здійснення органом держави саме законодавчої функції відповідно до конституційної системи конкретної держави з урахуванням того, які органи провадять законотворчість і це не обов'язково має бути національний парламент. Питання полягає у тому, чи наділений орган влади самостійними повноваженнями з ухвалення актів, які мають силу закону[19].

Крім того, у державах, де існують двопалатні парламенти, норми Першого протоколу до Конвенції розповсюджуються на ту палату, до якої проводяться безпосередньо вибори представників народу. Положення

[14] *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи* (пер з англ Ключковський Ю ред, вид 2-ге, випр і доповн, 2009) 33.

[15] Кодекс належної практики у виборчих справах: керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії від 18 жовтня 2002 р. <https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf> (дата звернення: 16.01.2023).

[16] Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium. App 9267/81. European Court of Human Rights Judgment 02.03.1987 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57536> (accessed: 16.01.2023).

[17] *Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум* (Сердюк О, Яковюк І ред, Право 2017) 292.

[18] Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[19] Т Дудаш, *Практика Європейського суду з прав людини: навчальний посібник* (Алерта 2018) 408.

про захист виборчих прав не розповсюджується на інші процедури голосування: референдуми, вибори до місцевих органів, вибори президента.

Таким чином, визначаємо ще одну принципову ознаку правового регулювання проведення виборів: обрання у цілях Конвенції здійснюється виключно в органи, які реалізують законодавчі функції.

Відповідно до ст. 1 Виборчого кодексу України вибори є основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади Українським народом. При цьому вибори є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права таємним голосуванням[20].

Аналіз правовідносин процедури виборів дає змогу виокремити їх суб'єктно-об'єктний склад таким чином:

1. Суб'єкти виборів, наділені активним і пасивним виборчим правом, тобто правом голосувати та правом балотуватися на виборах. Суб'єкти наділені активним виборчим правом – громадяни, які мають право голосу (виповнилося 18 років, є дієздатними та мешкають на певній території (якщо йдеться про місцеві вибори)). Суб'єкти, наділені пасивним виборчим правом – досягнення певного віку, наявність права голосу, відповідність певним вимогам та проходження визначених процедур (висування партіями, самовисування) згідно з вимогами чинного законодавства залежно від виду виборів.

2. Об'єктом виборів є обрання представників народу, які будуть виконувати державно-владні повноваження. При цьому відповідно до практики ЄСПЛ, зазначеної вище, виборчі права захищаються виключно щодо виборів до органу, який здійснює законодавчу функцію.

3. Змістом виборів є реалізація суспільних відносини щодо делегування влади представникам, які одноособово або у складі колегіальних органів здійснюють представництво інтересів громадян у межах, визначених Конституцією України.

Зі свого боку основними ознаками процедури виборів доцільно визнати такі: а) основна форма народовладдя; б) спосіб безпосереднього здійснення влади Українським народом; в) здійснюються на основі загального, рівного, прямого виборчого права; г) проводяться таємним голосуванням.

КСУ у своєму рішення розтлумачив, що виборці, які не брали участі у голосуванні на виборах, не можуть підтримувати результати волевиявлення тих виборців, які взяли участь у голосуванні на виборах, оскільки це суперечить нормам Конституції України і виборці повинні здійснити

[20] Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

волевиявлення на виборах особисто. Кожен виборець голосує особисто, а голосування за інших осіб не допускається[21].

Таким чином, можна констатувати, що процес виборів є вкрай важливою формою здійснення влади народом, народного волевиявлення і особливо щодо обрання представників до законодавчого органу держави, регулюється нормами як міжнародного права, практиками найкращих європейських інституцій, ЄСПЛ, так і нормами чинного законодавства України. При цьому проведення виборів відповідно до зазначених вимог є запорукою реалізації парламентаризму, основною умовою конституційної передачі влади народу, що полягає в обранні представницького органу, який є репрезентативним до нагальних потреб суспільства та відображає його інтереси.

Державна влада. Відповідно до зазначених вище норм Конституції України народ є джерелом влади. Проте застосовуючи механізм передачі влади через вибори, безпосередньо владу в державі здійснює апарат управління, який формується у встановленому порядку.

Так, відповідно до основних засад вчення про державу, визначених у теорії держави і права, основними характеристиками держави є саме наявність державної влади й апарату управління.

Основним Законом України у ст. 5 гарантовано здійснення влади народом також через сформовані у встановленому Конституцією та законами України порядку органи законодавчої, виконавчої, судової влади й органи місцевого самоврядування.

Найбільш впливовою у суспільному процесі є державна влада, тобто такий вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, тобто здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей, а також діяльність об'єднань, що перебувають на її території[22].

Можна виокремити ознаки державної влади відповідно до теорії держави і права: а) у кожній країні існує тільки одна державна влада; б) державна влада поширюється на всіх членів суспільства; в) встановлює загальнообов'язкові для усього населення правила поведінки – юридичні (правові) норми; г) державна влада може розв'язувати загальносуспільні проблеми; ґ) має у своєму розпорядженні спеціальний апарат (механізм) для здійснення своїх завдань і функцій[23].

Крім того, державна влада характеризується суверенністю (суверенітетом), що означає її верховенство, повноту, неподільність, самостійність, незалежністю від влади будь-якої організації (або особи) і у самій країні, і за її межами.

[21] Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 р. № 1-рп/1998 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98#Text> (дата звернення: 16.01.2023).
[22] Р Тополевський, Н Федіна, *Теорія держави і права: навчальний посібник* (ЛьвДУВС 2020) 35.
[23] *Теорія держави та права: навчальний посібник* (Гусарєв С, Тихомиров О ред, Освіта України 2017) 38.

www.pravoua.com.ua

Державна влада поділяється традиційно на законодавчу, виконавчу і судову, та у державі встановлюється механізм системи стримувань і противаг з метою встановлення балансу влад і найоптимальнішої форми взаємодії. В Україні також діє інститут президентства саме з метою оптимізації концепції розподілу влад і балансування різних її частин, зменшення впливу виконавчої її гілки, обмеження узурпації, що і є одним із основних складових парламентаризму.

Щодо обов'язку реалізації принципу розподілу влад у державі у висновку Європейської Комісії "За демократію через право" (Венеційської Комісії) визначено, що принципи "поділу влади" і "балансу влади" вимагають, щоб три функції демократичної держави не були зосереджені в одній гілці влади, а повинні бути розподілені серед різних державних інститутів[24].

Отже, можна визначити основні ознаки реалізації державної влади за умови наявності парламентаризму у державі: а) формування державної влади як похідної від влади народу; б) передача влади представницькому органу через проведення виборів; в) створення апарату управління за участі такого органу держави; г) закріплення у конституційних засадах принципу розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову; ґ) запровадження системи стримувань і противаг як балансу влад щодо попередження її узурпації, з пріоритетною роллю законодавчої влади як представницького органу інтересів народу.

Отже, недопущення узурпації влади є одним із засадничих принципів реалізації парламентаризму у державі.

Узурпація обмеження державної влади. Логічно говорити про наявність парламентаризму виключно у формі держави, де існує реальне обмеження державної влади, її розподіл і баланс влад, що гарантує наявність системи, яка так і називається "система стримувань і противаг". Виходячи з назви, вона сама за себе говорить про необхідність владу стримувати та протиставляти одна одній, з метою встановлення механізмів впливу та контролю однієї гілки над іншою. В умовах парламентаризму реалізація функції стримування саме і надається парламенту через реалізацію ним контрольних повноважень, визначених у конституційних засадах відповідної держави.

Конституцією України у статті 5 зазначено, що право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу.

[24] CDL-AD(2013)018-e Opinion on the balance of powers in the Constitution and the Legislation of the Principality of Monaco, adopted by the Venice Commission at its 95th Plenary Session (Venice, 14–15 June 2013) <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)018-e> (accessed: 16.01.2023).

Питання щодо недопущення узурпації влади, розподілу повноважень серед гілок влади та державних органів, взаємодія органів державної влади, балансу влади, його змісту і призначення визначені у рішеннях КСУ: від 18 листопада 2004 р. № 17-рп/2004[25], від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005[26]; від 1 квітня 2008 р. № 4-рп/2008[27]; від 13 червня 2019 р. № 5-р/2019[28]; від 16 грудня 2019 р. № 7-в/2019[29]; від 28 серпня 2020 р. № 9-р/2020[30] та ін.

1. Державна влада є похідною вторинної від установчої влади народу і народ здійснює владу через органи державної влади і саме народ може визначити, які органи державної влади він уповноважує на здійснення влади від його імені (рішення КСУ від 13 червня 2019 р. № 5-р/2019)[31].

2. Конституція України забороняє узурпацію належного виключно народові права визначати і змінювати конституційний лад в Україні державою, її органами або посадовими особами (рішення КСУ від 13 червня 2019 р. № 5-р/2019)[32].

3. Узурпація означає, зокрема, привласнення переліченими суб'єктами права, яке передусім належить народові, вносити зміни до Конституції України у спосіб, який порушує порядок, визначений розділом XIII чинного Основного Закону України, зокрема й усунення народу від реалізації його права визначати і змінювати конституційний лад в Україні (рішення КСУ від 13 червня 2019 р. № 5-р/2019)[33].

4. Будь-які дії держави, її органів або посадових осіб, що призводять до узурпації права визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке належить виключно народові, є неконституційними і незаконними (рішення КСУ № 5-рп/2019 (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг))[34].

5. Узурпація державної влади є неконституційне або незаконне її захоплення органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями тощо (рішення КСУ від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом))[35].

---

[25] Рішення Конституційного Суду України від 18 листопада 2004 р. № 17-рп/2004 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v017p710-04#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[26] Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 (н 5).

[27] Рішення Конституційного Суду України від 1 квітня 2008 р. № 4-рп/2008 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v004p710-08#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[28] Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 р. № 5-р/2019 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v005p710-19#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[29] Рішення Конституційного Суду України від 16 грудня 2019 р. № 7-в/2019 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v007v710-19#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[30] Рішення Конституційного Суду України від 28 серпня 2020 р. № 9-р/2020 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v009p710-20#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[31] Рішення КСУ від 13 червня 2019 р. № 5-р/2019 (н 28).

[32] Там само.

[33] Там само.

[34] Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 р. № 5-рп/2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[35] Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 (н 5).

Зі свого боку *змістом правовідносин щодо недопущення узурпації державної влади,* її суб'єктно-об'єктним складом є: а) суб'єкт – держава та її органи (державної влади, місцевого самоврядування) або посадові особи, окремі громадяни чи їх об'єднаннями тощо; б) об'єкт – державна влада, тобто влада держави, її суверенітет, повноваження щодо прийняття рішень; в) зміст – привласнення; захоплення державної влади; концентрація владних повноважень в одного чи кількох суб'єктів державної влади; г) права вносити зміни до Конституції України у спосіб, який порушує порядок, визначений Конституцією України, зокрема й усунення народу від реалізації його права визначати і змінювати конституційний лад в Україні.

Гарантіями недопущення узурпації влади можна визначити такі: а) принцип здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, яка покликана насамперед забезпечувати права і свободи людей, обов'язок органів держави у спосіб та в межах, визначених Конституцією України; б) наявність системи взаємних стримувань і противаг, яка має на меті забезпечення їх співробітництва як єдиної державної влади, а також забезпечує стабільність конституційного ладу; в) передбачає взаємодію органів, ефективність реалізації повноважень з метою підтримання громадського миру і злагоди у державі; г) відсутність конкуренції органів та наділення їх не властивими повноваженнями; ґ) розподіл повноважень, насамперед покликаний забезпечувати права і свободи людини; д) не суміщення функцій органів державної влади, які їм не належать відповідно до норм Конституції України.

Таким чином, можна зазначити, що парламентаризм у комплексному зв'язку всіх його характерних ознак є гарантією недопущення узурпації влади й ефективної реалізації державними органами головної функції держави щодо захисту прав і свобод громадян.

Парламент і його діяльність у системі парламентаризму. Парламентаризм коренем свого терміна має слово "парламент", отже, логічно думати, що наявність парламенту є фактично головною ознакою наявності парламентаризму. Так, це насправді дуже слушна думка, проте також зазначимо, що формальна наявність парламенту[36] не говорить про існування парламентаризму, а ось здійснення парламентаризму неможливе без дієвого демократичного парламенту.

Вчені наголошують, що наявність парламентаризму безпосередньо не залежить від форми державного правління і форми державного устрою, (республіка: парламентська, президентська чи змішана чи монархія:

[36] У цьому випадку йдеться про формальну наявність парламенту у державах із тоталітарним політичним режимом: відсутності демократичних виборів та реального представництва інтересів громадян, обмеженими функціями парламенту щодо прийняття законодавчих норм, обов'язкових для всіх осіб та органів у державі; участі у формування органів державної влади, парламентського контролю щодо недопущення узурпації влади, особливо з боку виконавчої її гілки.

конституційна або федеральна чи унітарна держава), проте має можливість реалізуватись за певних умов побудови державної влади із верховенством парламенту як органу, який дійсно представляє інтереси громадян держави, здійснює законодавчу і контрольну функції, та наявності демократичного режиму, що гарантує верховенство права, наявність вільних чергових виборів, дієвої системи розподілу влади та механізму її стримувань і противаг, захисту прав та свобод людини і громадянина.

З огляду на те, що парламентаризм, за одним із зазначених нами визначень, є системою державної влади, формою його взаємодії із суспільством та однією з характерних ознак парламентаризму є наявність саме представницького органу (найчастіше парламенту), який здійснює законодавчі функції, доцільно дослідити ролі парламенту у реалізації парламентаризму.

Вище було зазначено, що саме орган законодавчої влади є представницьким і саме він має найбільший вплив у системі стримувань і противаг гілок державної влади та її органів загалом. Тобто такий орган насправді може бути лакмусовим папірцем щодо наявності або, навпаки, відсутності у державі парламентаризму. Цим органом зазвичай є парламент і в Україні.

Таким чином, можна визнати, що парламент – інструмент парламентаризму, засіб, яким реалізується принцип парламентаризму. Діяльність парламентів визначає характер і зміст парламентаризму.

Виключність саме законодавчого органу підкреслюється ст. 3 Першого протоколу до Конвенції[37]. При цьому практика ЄСПЛ у справі "Матьє-Моен та Клерфе проти Бельгії" головним критерієм визначає, чи наділений орган влади самостійними повноваженнями з ухвалення актів, які мають силу закону.

Нормами Конституції України у ст. 75 зазначено, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

Конституційними ознаками Верховної Ради України (відповідно до рішення КСУ, яке є частиною Конституції України) можна визнати такі: а) як орган державної влади Верховна Рада України є колегіальним органом; б) Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади і це означає, що жоден інший орган державної влади не уповноважений ухвалювати закони; в) Верховна Рада України здійснює законодавчу владу самостійно, без участі інших органів; г) Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади; ґ) формування Верховної Ради України шляхом прямих виборів і функціонування на засадах колегіальності забезпечують її характер представницького орга-

[37] Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (н 18).

www.pravoua.com.ua

ну (рішення КСУ від 7 жовтня 2002 р. № 17-рп/2002 (щодо повноважень Верховної Ради))[38].

Отже, можна визначити характерні ознаки парламенту відповідно до юридичного змісту такого органу та принципу конституціоналізму: а) єдиний орган законодавчої влади, що ухвалює закони, обов'язкові для всіх юридичних і фізичних осіб, органів, установ та організацій, що діють на території України; б) представницький орган, обраний шляхом народного волевиявлення під час прямих виборів; в) привілейований орган у системі органів державної влади через виключну роль у контролі за виконавчою владою та виконує провідну роль у системі стримувань і противаг; г) колегіальний орган, що складається з обраних за результатами прямих виборів народних представників; загальна кількість депутатів визначена Конституцією України, проте не може бути меншою, ніж дві третини від конституційного складу; ґ) посередник між суспільством і органами виконавчої влади; д) виступає органом соціального компромісу, який консолідує націю; е) депутати парламенту наділені мандатом та юридичною незалежністю від виборців (вільний мандат)[39]; є) наявність коаліції та опозиції із чітким визначенням прав останньої; ж) парламент як орган виконує функцію обмеження органів виконавчої влади щодо узурпації влади у державі.

Крім того, доцільно зазначити певні виклики щодо ефективної реалізації парламентом своїх функцій, а саме: належне виконання повноважень залежить також від професійного рівня і фаховості, наявності моральних якостей, управлінського досвіду у народних представників.

Окремим викликом, який впливає на виключність законодавчих норм у діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, можливо вказати посилення ролі судової гілки влади і щодо обов'язковості їх норм у діяльності державних органів, тобто фактичного запровадження прецедентних форм права.

Так, п. 4 ст. 6 Закону України "Про адміністративні процедури" визначає, що висновки про застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх адміністративних органів, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права[40].

[38] Рішення Конституційного Суду України від 7 жовтня 2002 р. № 17-рп/2002 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[39] Зі змісту присяги народного депутата України та статей 79–81, 84 Основного Закону України випливає принцип вільного депутатського мандата, згідно з яким народний депутат України бере на себе зобов'язання виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, тобто під час здійснення депутатських повноважень представляти увесь Український народ. Див.: Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 р. № 3-р/2017 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

[40] Про адміністративні процедури: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX (набирає чинності 15 грудня 2023 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 16.01.2023).

Зауважимо, що говорити про зв'язок парламенту та парламентаризму можна не лише щодо семантики слів, а й стосовно безпосереднього зв'язку здійснення конституційно визначеної діяльності. Так, наявність парламентаризму за відсутності парламенту неможлива так само, як і наявність дієвого демократичного парламенту за відсутності парламентаризму. Цю дуальність і взаємопов'язаність можна визначити таким чином.

З одного боку, парламент у державі має виконувати комплекс виключно парламентських функцій, що є його прерогативами, а саме: а) законодавча функція та ухвалення норм, що є обов'язковими як для органів державної влади, посадових осіб, так і для фізичних, юридичних осіб, громадських об'єднань тощо; б) бюджетна (щодо прийняття бюджету та контролю за його виконанням); в) участь як у формуванні органів держави, так і щодо можливості їх усунення, висловлення недовіри тощо; г) здійснення парламентом та його інститутами захисту прав і свобод громадян як основної функції держави; ґ) функція парламентського контролю як дієвий механізм системи стримувань і противаг щодо недопущення узурпації державної влади. При цьому інші державні органи, а також інститут президенства (можливо, лише виключно як суб'єкта, який є балансом і відіграє роль у системі стримувань і противаг; наприклад: інститут промульгації законодавства президентом), не мають права втручатись у названі сфери. Тільки за умови повноцінного здійснення парламентом наведених класичних функцій у ній існує парламентаризм, коли проявляється і забезпечується реалізація представницьким органом усієї сукупності парламентських прерогатив. За інших обставин можна говорити про процес втрати парламентаризму або його відсутності.

Проте і питання дієвості парламенту безпосередньо пов'язані з наявністю парламентаризму у державі. Отже, з другого боку, має бути наявність у країні впливових політичних партій, досконалого виборчого законодавства, чіткої політичної структурованості парламенту, формування у ньому сталої більшості, жорсткої партійної дисципліну. За відсутності необхідних умов становлення парламентаризму парламент може перетворитися на безплідну говорильню, а депутатський мандат використовуватиметься ніким не контрольованими депутатами для вирішення особистих справ[41].

Таким чином, можна говорити, що *юридичними проявами парламентаризму, пов'язаними з діяльністю парламенту,* є такі: а) розмежування законодавчої і виконавчої влади, інституту президента; участь парламенту у формуванні органів державної влади; б) здійснення законодавчої функції, яка б гарантувала репрезентативність інтересів усіх верств

[41] М Ковалів, М Гаврильців, М Бліхар, *Конституційне право України: навчальний посібник* (Ліга-прес 2014) 45.

www.pravoua.com.ua

населення; в) здійснення парламентом гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина як форма реалізації основної функції держави; г) контроль за діяльністю органів виконавчої влади щодо недопущення ними узурпації влади, а також право парламенту на висловлення недовіри, звільнення представників виконавчої влади, президента; ґ) пріоритетна роль парламенту у системі стримувань і противаг вцілому як балансу влад у державі; д) виконання парламентом прерогативних, характерних виключно йому функцій.

Інститут конституційно-правової відповідальності як гарантія парламентаризму. Конституційно-правова відповідальність є гарантією усіх основних інститутів конституційного права, що виступають об'єктами конституційно-правової відповідальності (інститут основ конституційного ладу, інститут громадянства, інститут прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, інститут форм безпосереднього народовладдя, інститут парламентаризму тощо)[42].

Отже, такий вид відповідальності може слугувати гарантією реалізації інституту парламентаризму, фактично формою припинення порушень конституційних вимог у сфері основних засад парламентаризму.

Треба визначити зміст деліктних правовідносин конституційно-правової відповідальності: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона. Так, суб'єктом є народні депутати як обрані народом представники, які не виконали покладених на них обов'язків щодо реалізації інтересів, прав і свобод громадян; Верховна Рада України як представницький орган.

Суб'єктивна сторона – вина як ставлення особи до свого діяння, а саме умисел і необережність. І тут проблематикою є визначення вини колегіальних органів. Об'єктом є суспільні відносини, що охороняються конституційним правом: конституцій лад, суверенітет народу, право на вільні вибори тощо. Об'єктивна сторона є змістом самого діяння і наслідків, які заподіюють шкоду об'єкту конституційно-правового делікту. Особливістю конституційно-правової відповідальності є встановлення, в більшості, виключно останньої складової, що прямо визначена у чинному законодавстві.

Видами конституційно-правової відповідальності у сфері парламентаризму є: а) дострокове припинення повноважень народних депутатів України (ч. 5 ст. 79, п. 2, 4 ч. 2 та ч. 3 ст. 81 Конституції України); б) дострокове припинення повноважень Верховної Ради України (ст. 90, п. 8 ст. 106 Конституції України); в) усунення з поста Президента України в порядку імпічменту (п. 10 ст. 85, ст. 111 Конституції України); г) ухвалення Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України, що має наслідком відставку Уряду (ст. 115 Конституції України).

[42] Ковалів, Гаврильців, Бліхар (н 41).

Висновки. Парламентаризм фактично є системою державної влади, яка, зокрема, характеризується наявністю виключної ролі парламенту як представницького органу інтересів різних верств суспільства й інститутом, що гарантує обмеження узурпації влади у державі за допомогою реалізації своїх виключних функцій. При цьому зміст поняття "парламентаризм" фактично реалізується у формі організації системи державної влади, формуванні органів, їх підзвітності та підконтрольності, недопущення узурпації влади жодною з гілок і фактичне втілення інтересів громадян у безпосередній діяльності, а отже, реалізація парламентаризму у державі.

При цьому характерними ознаками парламентаризму можна визначити: а) наявність парламенту, а скоріше представницького органу, який займає пріоритетне становище серед інших органів держави, здійснює захист прав і свобод людини і громадянина та законодавчу функцію, інші виключні, належні тільки парламенту функції; б) чіткий розподіл влади із пріоритетом законодавчої та чітким обмеженням узурпації влади, особливо з боку виконавчої влади, з метою її обмеження, фактично контроль парламенту за виконавчою владою у такому сенсі; в) обмеження державної влади, попередження її узурпації; г) угода із суспільством, засіб налагодження діалогу через наявність ефективного парламенту, здатного дійсно виконувати поставлені законодавчі та парламентські контрольні функції у системі державної влади; ґ) реалізація інтересів громадян через ухвалення законодавства, яке відображає реальні потреби суспільства; д) здійснення функції захисту прав і свобод людини та громадянина шляхом ефективного здійснення повноважень омбудсмена.

Зі свого боку складовими парламентаризму можна визначити як опосередковані, тобто ті, які є засадничими для формування парламентаризму – народовладдя, установча влада народу, суверенітет влади народу; механізм реалізації влади народу; вибори як форма реалізації представницької влади; та безпосередні, які становлять та розкривають безпосередній зміст парламентаризму – державна влада; узурпація, обмеження державної влади; парламент та його діяльність у системі парламентаризму, конституційно-правова відповідальність як гарантія парламентаризму.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Dudash T, Praktyka *Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: navchalnyi posibnyk* (Alerta 2018) (in Ukrainian).
2. Kovaliv M, Havryltsiv M, Blikhar M, *Konstytutsiine pravo Ukrainy: navchalnyi posibnyk* (Liha-pres 2014) (in Ukrainian).

www.pravoua.com.ua

3. Maksakova R, *Konstytutsiino-pravovi problemy orhanizatsii ta realizatsii ustanovchoi vlady v Ukraini* (Klasychnyi pryvatnyi universytet 2012) (in Ukrainian).
4. Shcherbaniuk O, *Narodnyi suverenitet u teorii polityko-pravovykh vchen: istorychna shkola. Knyha I* (Lohos 2013) (in Ukrainian).
5. Topolevskyi R, Fedina N, *Teoriia derzhavy i prava: navchalnyi posibnyk* (LvDUVS 2020) (in Ukrainian).

Edited and translated books
6. *Teoriia derzhavy ta prava: navchalnyi posibnyk* (Husariev S, Tykhomyrov O red, Osvita Ukrainy 2017) (in Ukrainian).
7. *Teoriia ta praktyka zastosuvannia Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: kompendium* (Serdiuk O, Yakoviuk I red, Pravo 2017) (in Ukrainian).
8. *Yevropeiskyi demokratychnyi dorobok u haluzi vyborchoho prava: Materialy Venetsianskoi Komisii, Parlamentskoi Asamblei, Komitetu Ministriv, Konhresu mistsevykh i rehionalnykh vlad Rady Yevropy* (per z anhl Kliuchkovskyi Yu red, vyd 2-he, vypr i dopovn, 2009) (in Ukrainian).

Journal articles
9. Goshovska V, Danylenko L, Dudko I, Makarenko L, Maksimentseva N, 'Formation of political leaders in countries of democratic transit: experience for Ukraine' (2021) 1–2 Laplage em Revista 384 (in English).
10. Barabash Yu, 'Ustanovcha vlada narodu yak konstytutsiinyi fenomen' (2009) 11 Pravo Ukrainy 79 (in Ukrainian).
11. Skrypniuk O, 'Teoretychni pidkhody do rozghliadu poniattia "narodnyi suverenitet"' (2015) 56 Aktualni problemy polityky 84 (in Ukrainian).

Nadiia Maksimentseva
Tetiana Korniakova
Maksym Maksimentsev

PARLIAMENTARISM AND ITS COMPONENTS IN CONTEMPORARY LEGAL SCIENCE

Abstract. The article analyzes the concept of "parliamentarism", defines its characteristic features in modern legal science, and establishes its components based on the norms of the current legislation of Ukraine. This makes it possible not only to understand the essence and depth of parliamentarism as a category of the theory of state and law, and especially constitutional law, but also the basic system-forming concept of the system of organization of state power in Ukraine as a whole.

The purpose of the article is to highlight the features, characteristic features of parliamentarism as a system of organization of state power, a mode of exercise of state power and a certain system of organization and functioning of supreme state power, interaction between the state and society, state management of society and forms of limitation of state power.

It was determined that the characteristic features of parliamentarism can be called the presence of a parliament, a representative body, which occupies a priority position among other state bodies, performs the protection of human and citizen rights and freedoms, and the legislative function, other exclusive functions that belong only to the parliament; the presence of a clear distribution of power with legislative priority and a clear limitation

ПРАВО УКРАЇНИ • 2023 • № 2 • 91-110

of usurpation of power, especially by the executive power, with the aim of limiting it, in fact the control of the parliament over the executive power in this sense; limitation of state power, prevention of its usurpation; an agreement with society, a means of establishing a dialogue through the presence of an effective parliament capable of really performing the set legislative and parliamentary control functions in the system of state power; implementation of citizens' interests through the adoption of legislation that reflects the real needs of society; implementation of the function of protecting the rights and freedoms of a person and a citizen through the effective exercise of the Ombudsman's powers.

In addition, it was concluded that it is appropriate to recognize 2 forms as components of parliamentarism, namely direct and indirect, without which it is actually impossible to speak at all about the presence and even the appearance of signs of parliamentarism in the organization of state power. Such forms as people's power, the constituent power of the people, the sovereignty of the power of the people can be recognized as mediated in this way; the mechanism of implementation of people's power; elections as a form of implementation of representative power; and direct ones, which make up the content of parliamentarism, are state power; usurpation, limitation of state power; parliament and its activity in the system of parliamentarism, constitutional and legal responsibility as a guarantee of parliamentarism.

Keywords: parliamentarism; state power; people's power; limitations of state power; constituent power of the people; elections; sovereignty of power; representative power; parliament.

Глобалізація і суспільство: національний, міжнародний та зарубіжний виміри: монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, В. С. Гошовський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук Т. В. Корнякової, д-ра юрид. наук Н. С. Юзікової. Дніпро: ЛІРА, 2021. 448 с.

У монографії викладено авторське бачення правового аналіглобальних проблем, розглянуто окремі галузі права: сфери охорони здоров'я, міграційну політику, забезпечення прав громадян на мирні зібрання, надрокористування. Новим є правовий аналіз космічного права. Запропоновано правові заходи міжнародного партнерства у запобіганні злочинності у глобалізаційному вимірі, наведено міжнародний досвід прецедентної практики з прав людини в Україні через глобалістичні виміри.

Представлено розуміння глобалізації як категорії, що характеризує закономірний світовий процес трансформації та модернізації суспільних відносин; впливає на розвиток держави, безпеку суспільства, криміногенну ситуацію, має політичні, економічні, соціальні, правові, релігійні, криміногенні та антикриміногенні наслідки у різних сферах суспільного життя. Розглянуто, як глобалізація трансформує структури сучасного світу, коригує національні системи державного управління, детермінує зміни стратегій економічного, політичного та духовного розвитку, що народжує суцільну взаємозалежність світу.

Для науковців, викладачів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів вищих навчальних закладів. Може бути корисною політологам, соціологам, психологам, журналістам і усім особам, які цікавляться правовими проблемами впливу глобалізації на світові процеси та глобальними формами співіснування людства.

www.pravoua.com.ua